

PROGRAM ZWALCZANIA BAKTERIOZY PIERŚCIENIOWEJ W PRODUKCJI ZIEMNIAKÓW WYMAGA KOREKTY

prof. dr hab. Ewa Zimnoch-Guzowska
przewodnicząca Sekcji Ziemniaka Polskiej Izby Nasiennej
IHAR-PIB, Oddział w Młochowie, ul. Platanowa 19, 05-831 Młochów
e-mail: e.zimnoch-guzowska@ihar.edu.pl

Streszczenie

Tezy wystąpienia Sekcji Ziemniaka Polskiej Izby Nasiennej z 7 marca 2016 r. do ministra rolnictwa i rozwoju wsi Krzysztofa Jurgieła w sprawie zrewidowania realizowanego w Polsce od ponad 10 lat programu zwalczania bakteriozy pierścieniowej – choroby kwarantannowej ziemniaka. Przyjęta strategia monitoringu Cms jest skuteczna w stosunku do materiałów hodowlanych i nasiennych, nie sprawdza się jednak w ograniczaniu poziomu porażenia ziemniaków produkcyjnych. Należy rozważyć m.in.: zwiększenie obsady pól zdrowym materiałem kwalifikowanym, wprowadzenie bezpłatnych badań na obecność chorób kwarantannowych w materiałach z samozaopatrzenia, stworzenie skutecznego ogólnokrajowego systemu utylizacji materiałów porażonych, obejmującego gorzelnie, krochmalnie i biogazownie, wprowadzenie dostępnych dotacji dla rolników od szkód powodowanych przez choroby kwarantannowe.

Słowa kluczowe: *Clavibacter michiganense* spp. *sepedonicus*, uprawa ziemniaka, nasiennictwo, strategia, zmiany prawne

Wplyw bakteriozy pierścieniowej ziemniaka na sytuację branży ziemniaczanej w Polsce

Ziemniakowi jako gatunkowi zagraża wiele chorób i szkodników. Wśród nich szczególnie niebezpieczne w produkcji są organizmy kwarantannowe, które mogą być rozprzestrzeniane przez porażone latentnie (bezoobjawowo) sadzeniaki. Kwarantanna choroby bakteryjnej ziemniaków, wywołwana przez *Clavibacter michiganense* ssp. *sepedonicus* (Cms), jest zwalczana z urzędu. Bakterioza pierścieniowa od ponad 12 lat silnie ogranicza rozwój branży ziemniaczanej w Polsce. Polska z pozycji potentata w produkcji ziemniaków spadła do grupy drugorzędnych graczy na rynku europejskim, a polski ziemniak eksportowy stał się hasłem niewypełnionym treścią. Sytuacja nie napawa optymizmem. Warto się zastanowić nad obecną sytuacją branży i prognozą dla niej na najbliższe lata.

Od dwóch dekad uprawa ziemniaków w Polsce wykazuje silną tendencję spadkową (rys. 1). Wyraźne ograniczenie produkcji

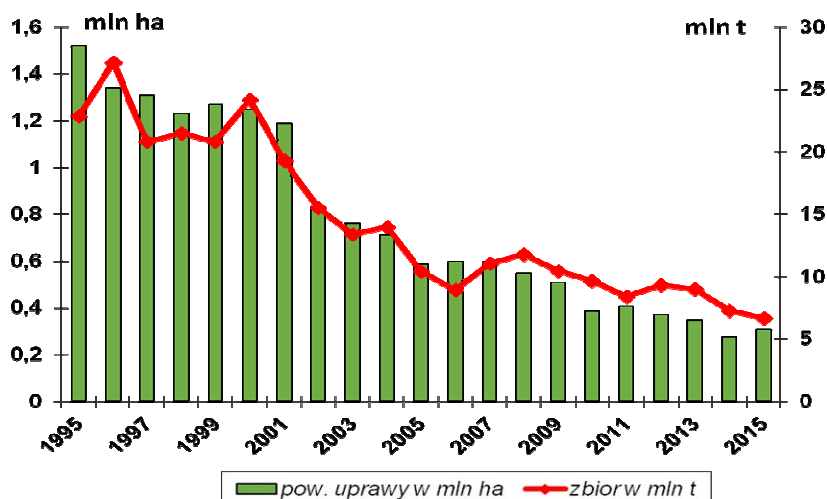
zagraża naszemu bezpieczeństwu żywnościowemu, gdyż ziemniak jest tradycyjnie jednym z podstawowych składników diety Polaków. Z ponad 1,5 mln ha uprawianych ziemniaków w 1995 r. i zbioru 22,9 mln ton w uprawie w roku 2015 było 308 tys. ha ze zbiorem 6,7 mln ton (Rynek Ziemniaka nr 15 i 42).

Jest wiele przyczyn spadku produkcji ziemniaków w naszym kraju. Ograniczanie powierzchni uprawy jest przede wszystkim wynikiem oddziaływania rynku na strukturę produkcji rolnej. Jednak jednym z istotnych czynników ograniczających jest występowanie bakteriozy pierścieniowej, która skutecznie hamuje rozwój produkcji. Jak temu zaradzić?

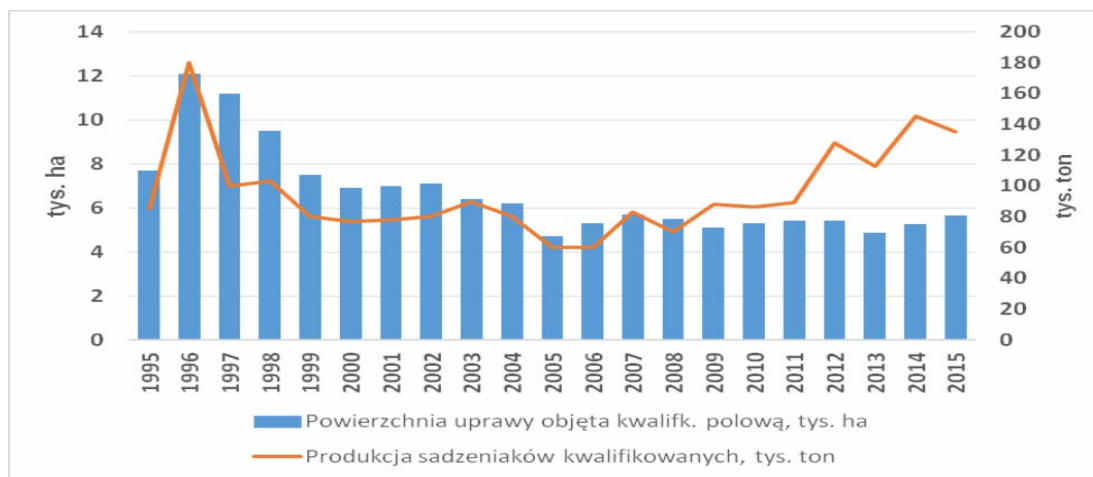
Produkcja nasiennej w Polsce przeżyła w ostatnim dwudziestolecu co najmniej podwójny regres. Pierwszy wystąpił po roku 1990, gdy produkcja w wyniku transformacji ustrojowej i uwolnienia rynku w latach 1996-1998 spadła z powierzchni 45 tys. ha do ok. 10 tys. Drugi regres nastąpił w wyniku dalszego gwałtownego spadku powierzchni

uprawy ziemniaków towarowych w latach 2000-2005, a słabnący popyt na sadzeniaki był istotnie odczuwany przez producentów nasiennych. Silnym uderzeniem w produkcję nasienną i towarową ziemniaków było wówczas wykrycie w Polsce bakteriozy pierście-

niowej. To na długie lata zahamowało rozwój produkcji nasiennej, tak że od 2005 r. powierzchnia uprawy kwalifikatów w kraju utrzymuje się na stałym poziomie ok. 5000 ha (rys. 2).

Rys. 1. Powierzchnia uprawy (mln ha) i zbiory ziemniaków (mln t) w Polsce w dwudziestoleciu 1995-2015 (wg Rynek Ziemniaka nr 15, 27 i 42)

Rys. 2. Powierzchnia uprawy i produkcja materiałów nasennych ziemniaka w Polsce w latach 1995-2015 (wg Rynek Ziemniaka nr 15, 27 i 42)

Program zwalczania bakteriozy pierścieniowej ziemniaka w Polsce i ocena jego skuteczności

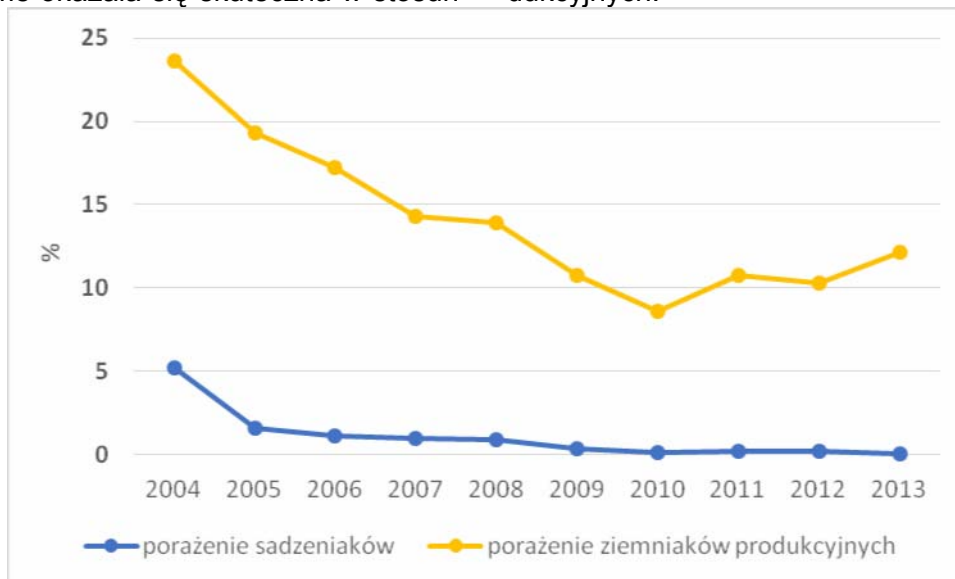
Program zwalczania *Cms*, obwarowany przepisami krajowymi oraz unijnymi, jest realizowany od ponad dekady. W 2004 r. w 23 477 próbach testowanych w laboratoriach PIORiN pod kątem obecności *Cms* wykryto 17,0% prób pozytywnych, przy czym porażenie sadzенок było istotnie niższe (5,2%) niż ziemniaków produkcyjnych (23,6%). Od wielu lat wszystkie materiały

nasienne są testowane pod kątem występowania *Cms* i w ostatnim pięcioleciu ich porażenie nie przekracza 0,4% badanych prób. Porażenie materiałów nasennych ze zbioru 2013 r. stanowiło jedynie 0,07%. Natomiast porażenie pozostałych grup ziemniaków testowanych wrywkowo, głównie produkcyjnych, utrzymuje się od lat na poziomie powyżej 10%. W zbiorze z 2013 r. stanowiło 12,17% (rys. 3). Obecny poziom testów diagnostycznych na *Cms* wykonywanych przez

PIORIN oscyluje wokół 15 000 testów rocznie w skali całego kraju.

Przyjęta strategia monitoringu występowania *Cms* okazała się skuteczna w stosun-

ku do materiałów hodowlanych oraz nasiennej, natomiast nie sprawdziła się w ograniczeniu poziomu porażenia ziemniaków produkcyjnych.

Rys. 3. Porażenie przez *Cms* (%) sadzeniaków oraz ziemniaków produkcyjnych w latach 2004-2013 (wg projektu SANTE Nr 2014-7204-MR)

Propozycje Sekcji Ziemniaka PIN dotyczące zmian w programie zwalczania bakteriozy pierścieniowej ziemniaka w Polsce

Sekcja Ziemniaka PIN wystosowała do MRiRW postulat przeanalizowania obecnie obowiązującej strategii zwalczania *Cms* w Polsce. Zdaniem jej członków nie da się zwalczyć bakteriozy pierścieniowej bez dodatkowych nakładów finansowych na ten program i takie nastawienie powinno być w tle rozważanej modernizacji programu zwalczania *Cms*. Proponowane do przeanalizowania zmiany dotyczą trzech grup problemów:

1. Porażone bulwy mateczne są głównym źródłem rozprzestrzeniania się choroby. O tym było wiadomo od szeregu lat. Aby skutecznie ograniczyć poziom porażenia w produkcji ziemniaków, należy rozważyć podjęcie działań w następujących kierunkach:

➤ **zwiększenia obsady pól zdrowym materiałem kwalifikowanym.** Aby to osiągnąć, należy wprowadzić znaczące dopłaty do zakupu materiału sadzeniakowego (nawet do wysokości 50% ich ceny). Decyzja tego rodzaju może wpłynąć w efekcie na znaczący rozwój nasiennictwa ziemniaka, które jest pod pełną kontrolą PIORiN. Dzia-

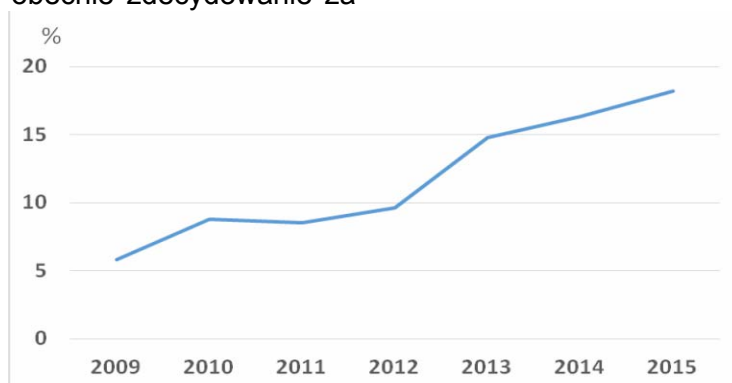
łanie takie ograniczy również szarą strefę w reprodukcji ziemniaka, która jest nieskutecznie zwalczana od wielu lat, przy raczej biernej postawie organów administracyjnych. W wyniku spadku powierzchni uprawy ziemniaków produkcyjnych w ostatnich latach wykorzystanie zdrowych kwalifikatów wzrosło z 5,8% w 2009 r. do poziomu 18,2% w 2015 (rys. 4). Jest to jednak zdecydowanie za mało w porównaniu z innymi krajami UE, w których materiał nasiennej wymienia się przeciętnie co 2 lata, a w niektórych krajach współczynnik ten jest jeszcze bardziej korzystny (Francja >80%, Wielka Brytania >60%, Dania >60%) (Wicki 2009);

➤ **wprowadzenia, na wniosek producentów ziemniaków, bezpłatnych badań pod kątem obecności chorób kwarantannowych w materiałach nasiennej pochodzących z samozaopatrzenia (FSS).** Jest to propozycja mniej radykalna niż wprowadzenie dla rolnika obowiązku (podobnie jak w Holandii) badania pod kątem obecności chorób kwarantannowych wszystkich materiałów rozmnożeniowych. Byłoby to działaniem najskuteczniejszym, ale trudnym do wprowadzenia przez administrację państwową ze względu na rozdrobnienie produkcji ziemniaków, niepełną ewidencję pro-

ducentów oraz odbiór społeczny takiej decyzji.

Oba te działania mogą zwiększyć zapotrzebowanie na kwalifikowany materiał nasienny, które jest obecnie zdecydowanie za

niskie, aby mogło ograniczać porażenie *Cms* ziemniaków produkcyjnych. Działania te ułatwią również ograniczanie szarej strefy w handlu sadzoniakami.

Rys. 4. Udział (%) kwalifikowanych materiałów nasiennych w zużyciu sadzoniaków w Polsce w latach 2009-2015 (wg Rynek Ziemniaka nr 42)

2. W ramach modyfikowanej strategii zwalczania bakteriozy pierścieniowej i śluzaka w produkcji ziemniaków należy rozpatrzyć działanie programu utylizacji materiałów porażonych i wprowadzenie odszkodowań dla producentów.

➤ **Przygotowanie skutecznego ogólnokrajowego systemu utylizacji materiałów porażonych lub prawdopodobnie porażonych, obejmującego sieć gorzelni, krochmalni i biogazowni.** Rolnicy mają kłopot z zagospodarowaniem ziemniaków porażonych lub prawdopodobnie porażonych chorobami kwarantannowymi, które powinni zutylizować. Potrzebą chwili jest dostosowanie wybranych gorzelni do możliwości utylizacji pod kontrolą PIORiN, tak aby w każdym województwie była chociaż jedna gorzelnia w pełni spełniająca wymagania zawarte w rozporządzeniu MRiRW z dnia 6 kwietnia 2007 r. § 10. Środki na ten cel powinny być przewidziane w budżecie administracji państwowej.

Inną możliwością zagospodarowania porażonych ziemniaków jest ich utylizacja w Zakładach Przemysłu Ziemniaczanego (ZPZ) pod koniec kampanii przerobowej. Okres pracy ZPZ jest jednak krótki, a decyzje, które wydaje WIORiN, dotyczące ziemniaków porażonych, producenci otrzymują bardzo często po zakończeniu okresu przerobu w ZPZ.

Podobnie, wykorzystanie biogazowni powinno być istotnym elementem strategii uty-

lizacji materiałów porażonych chorobami kwarantannowymi.

Sprawnie działający sieciowy system utylizacji pod skutecznym nadzorem jest potrzebny poszczególnym powiatom czy województwom, zwłaszcza w rejonach o tradycyjnie nasilonej uprawie ziemniaków (Sieradzkie, Siedleckie itd.);

➤ **Wprowadzenie dostępnych dotacji przedmiotowych dla rolników od szkód powodowanych przez choroby kwarantannowe.** Rolnik nie powinien sam ponosić skutków finansowych wynikających z nałożenia na jego produkcję i gospodarstwo przepisów kwarantannowych. Zgodnie z uzasadnieniem rozporządzenia MRiRW z dnia 29.07.2015 r. w sprawie stawek dotacji przedmiotowych dla różnych podmiotów wykonujących zadania na rzecz rolnictwa producenci sadzoniaków ziemniaka mogą liczyć na pomoc państwa w przypadku wykrycia w ich produkcji obecności zarówno bakteriozy pierścieniowej, jak i śluzaka. Sekcja Ziemniaka PIN sugeruje rewizję tego rozporządzenia pod kątem rozszerzenia dotacji przedmiotowych dla pozostałych producentów ziemniaków w przypadku obsadzenia pola materiałem nasiennym, który posiadał świadectwo, że jest wolny od tych organizmów;

➤ **Ustanowienie przepisów pozwalających na to, aby odszkodowaniem mogły być również objęte dwie strategiczne krajowe spółki zajmujące się hodowlą i nasiennictwem ziemniaka, które działają w**

ramach ANR, oraz IHAR-PIB (wszystkie zagraniczne podmioty hodowlano-nasienne działające w Polsce są nimi objęte). Zapis o małych i średnich przedsiębiorstwach w rozporządzeniu Komisji Europejskiej Nr 702/2014 z dnia 25. 06. 2014 r. eliminuje z dotowania centralnego krajowe spółki, ze względu na państwowy charakter ich własności. Dofinansowanie zwalczania najgroźniejszych chorób kwarantannowych powinno stanowić wyjątek, gdyż obie spółki w przypadku wykrycia *Cms* są narażone na duże straty ze względu na koncentrację produkcji materiałów hodowlanych, bazowych i kwalifikowanych. Obie krajowe spółki są podstawową bazą krajowej hodowli oraz nasiennictwa polskich odmian. Administracja centralna powinna uruchomić drogi finansowej pomocy dla tych spółek.

3. Warto powrócić do dyskusji, jakie materiały i w jakiej skali testować w laboratoriach PIORiN na obecność patogenów kwarantannowych. Do rozważenia są następujące postulaty:

➤ Z uwagi na ograniczony potencjał PIORiN, jeśli chodzi o testowanie prób ziemniaka w skali roku, należy dostosować możliwości PIORiN do rodzaju testowanych materiałów. Obecnie 50% testów jest wykonywanych na materiałach hodowlanych i nasiennych, które są zdrowe. Należy podkreślić, że polskie sadzeniaki są najlepiej przebadanym materiałem w UE – jedna próba przypada na 1 ha materiałów, podczas gdy np. w Niemczech jedna na 3 ha;

➤ Warto zmienić podejście do badań kontrolnych na *Cms* w gospodarstwach wolnych od tego czynnika chorobotwórczego i stosujących kwalifikowane sadzeniaki a produkujących ziemniaki wczesne i jadalne oraz do przetwórstwa;

➤ Przy tak wysokim poziomie porażenia ziemniaków produkcyjnych *Cms* (ponad 10% od wielu lat) analizy wymaga skala testów prowadzonych w ramach dochodzenia do źródła porażenia *Cms*. W skali kraju znacznie ważniejsze jest badanie na obecność *Cms* obecnie sadzonego materiału rozmnożeniowego. Inna sytuacja jest w przypadku jednostkowego wystąpienia w kraju śluzaka, gdzie dochodzenie tego typu pozwala na lokalizację i zlikwidowanie źródła choroby, która się jeszcze nie rozprzestrzeniła;

➤ Wystąpienie w kraju śluzaka (*Ralstonia solanacearum*) i analiza rozprzestrzenienia się tej choroby w odmianach sprowadzonych z innego kraju członkowskiego UE wyraźnie wskazuje na konieczność wzmocnienia monitoringu materiałów przychodzących z zagranicy, i to zarówno kwalifikatów, jak i ziemniaków towarowych;

➤ Przy ograniczonej liczbie testów wykonywanych przez PIORiN prawie zbędne wydają się badania w małych gospodarstwach produkujących dla własnych celów oraz monitoring bazarów, sklepów, hurtowni itp. – szkoda czasu, energii i funduszy na ten cel. Testowanie, przede wszystkim, powinno być skierowane na materiały obecnie sadzone przez producentów działających na rynku. Zaczniemy od ograniczenia porażenia ziemniaków towarowych, tworząc pozytywne bodźce dla producentów.

Stworzenie zmodyfikowanej strategii zwalczania chorób kwarantannowych ziemniaka wymaga otwartego i krytycznego spojrzenia na możliwe działania w tym zakresie i dostosowanie przepisów krajowych do jej realizacji.

Można jeszcze dodać, że właśnie minęło 16 miesięcy od czasu, gdy większość z wymienionych postulatów została przedstawiona w piśmie PIN z 13 marca 2015 skierowanym do GIORiN i MRiRW. Ciągle oczekujemy na skuteczne działania resortu rolnictwa.

Literatura

- 1. Końcowe sprawozdanie** z audytu przeprowadzonego w Polsce w dniach 4-14 listopada 2014 w celu oceny kontroli fitosanitarnych w sektorze ziemniaków. 2015. Komisja Europejska DG ds. Zdrowia i Bezpieczeństwa Żywności (SANTE) 2014-7204-MR Projekt;
- 2. Rozp. Komisji (UE) nr 702/2014** z dnia 25 czerwca 2014 r. uznające niektóre kategorie pomocy w sektorach rolnym i leśnym oraz na obszarach wiejskich za zgodne z rynkiem wewnętrznym w zastosowaniu art. 107 i 108 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej;
- 3. Rozp. Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 29 lipca 2015 r.** w sprawie stawek dotacji przedmiotowych dla różnych podmiotów wykonujących zadania na rzecz rolnictwa;
- 4. Rynek Ziemniaka.** Stan i perspektywy. Analizy Rynkowe. IRiGŻ-PIB, ANR, MRiRW, nry 12, 15, 27, 42;
- 5. Wicki L. 2009.** Zmiany w zużyciu nasion kwalifikowanych w Polsce. – Rocz. Nauk Rol. Ser. G 96(4): 226-237

